

การสำรวจความคิดเห็นเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน
สู่การวิเคราะห์เพื่อสร้างรูปแบบการเข้าถึงปัญญา
From a Survey of opinions on the Mahāsatipattahāna IV
on the Cittānupassanā concept to an analysis for creating an access to Pañña

สรัญญา โชติรัตน์ (Saranyar chotirat)

นักวิจัยชำนาญการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

Maejo University Phrae Campus author.

saranyar6363@gmail.com.

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์เพื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและสำรวจความคิดเห็นนำไปสู่การสร้างรูปแบบการเข้าถึงปัญญาด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสาร 19 เรื่องและสำรวจความคิดเห็น 40 รูป/คน ผลการศึกษาพบว่า ข้อ 1)การทบทวนวรรณกรรม ลักษณะวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ 14 เรื่อง (ร้อยละ 73.7) เชิงปริมาณ 4 เรื่อง (ร้อยละ 21.1) แบบผสมผสาน 1 เรื่อง (ร้อยละ 5.3) สารประเด็นศึกษา พบว่า แนวคิดพัฒนาฐานจิต 8 เรื่อง (ร้อยละ 30.4) จิตปัญญาศึกษา 2 เรื่อง (ร้อยละ 10.5) แนวพุทธจิตวิทยา 2 เรื่อง (ร้อยละ 10.5) ความฉลาดอารมณ์ 3 เรื่อง (ร้อยละ 15.8) จิตผู้สูงอายุ 1 เรื่อง (ร้อยละ 5.3) จิตกับละคร 3 เรื่อง (ร้อยละ 15.8) ข้อ 2)ผลการสำรวจความคิดเห็น พบว่า รูปแบบ 1)ติดตามรู้พิจารณาจิตชำนาญเป็นสมถกรรมฐาน จิตนิ่งยกสู่วิปัสสนา จิตเห็นไตรลักษณ์ รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง 2)วิธีฝึกจิต โดยดูลมหายใจอยู่ภายใน รู้สีกตัว วางจิตอุเบกขา ต่อปรากฏการณ์ ตัวสติ คือ ปัญญา 3)จิตบริสุทธิ์ต้องอาศัยการฝึกกรรมฐาน ตัวรู้ภายในคือจิตเป็นผู้รู้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ 4)สติปัฏฐาน 4 คือ เครื่องมือฝึกจิตต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ 5)ผู้จิตบนฐานจิต สร้างสติบนกายด้วยความรู้สึกตัวชัด อายตนะเกิดจิตรู้ทัน 6)ฝึกจิตพิจารณาข้อธรรมเกิดปัญญาของสมถกรรมฐานสร้างพลังจิต

คำสำคัญ : มหาสติปัฏฐาน ๔ การทบทวนวรรณกรรม ปัญญา จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

Abstract

The objectives were to literature review and survey of opinions in access to create Pañña on the Cittānupassanā concept. It was a qualitative research by studying 19 documents and opinion surveyed from 40 samples. The results of the study were found that 1) The literature reviewing: 1) The Kind of research methodology had 14 topics (73.7%). the 4 types of quantitative research (21.1%). 1 story of mixed research (5.3%). 2) Study issues had 8 concepts as mental base development (30.4%). Cognitive intelligence had 2 stories (10.5%). Buddhist psychology had 2 stories (10.5%). Emotional intelligence had 3 stories (15.8%). the elderly had 1 story (5.3%). the

mind and dramas had 3 stories (15.8%). 2) The opinions survey in access to Pañña on the Citta^ānupassanā^ā concept found that patterns as follows: 1) the consciousness followed the knowing. the peaceful mind that could lead to Vipassanā^ā. saw three characteristics. knew the dhamma according to the truth. 2)the mind practicing by focusing on their own breath in order to develop their awareness. put their mind to the consciousness that was the wisdom. 3) the pure mind by depending on practicing meditation that knower inside by mind was knower the compassion. the promise. and even the spirit.. 4) the Mahā^āsatipaṭṭhā^āna IV. it was the mind practice instrument continuously. 5) the have one's heart on base on mind. the consciousness creating on the body with clearly consciousness 6) the mental practice by considering the moral Dhammā^ānupassanā^ā in order to observe mind. create wisdom and mental power.

Keywords: Mahā^āsatipaṭṭhā^āna IV. Literature Review. Wisdom. Citta^ānupassanā^āsatipaṭṭhā^āna

Sutta

บทนำ

มหาสติปัฏฐาน 4 เป็นพระสูตรหนึ่งในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรค [9.มหาสติปัฏฐานสูตร] ที.ม. เล่มที่ 10 ข้อ 381 หน้า 314-315 กล่าวถึงเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนา(การพิจารณาจิต) ไว้ว่า [381] “ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ จิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีราคะ’ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตปราศจากราคะ’ จิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีโทสะ’ จิตปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตปราศจากโทสะ’ จิตมีโมหะ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีโมหะ’ จิตปราศจากโมหะ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตปราศจากโมหะ’ จิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตหดหู่’ จิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่า ‘จิตฟุ้งซ่าน’ จิตเป็นมรรค ก็รู้ชัดว่า ‘จิตเป็นมรรค’ จิตไม่เป็นมรรค ก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่เป็นมรรค’ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ชัดว่า ‘จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า’ จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า’ จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตเป็นสมาธิ’ จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่เป็นสมาธิ’ จิตหลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า ‘จิตหลุดพ้น’ จิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า ‘จิตไม่หลุดพ้น’ ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ‘จิตมีอยู่’ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างนี้แล

ความหมาย“จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน”(พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). 2553.หน้า 141) ให้ความหมายว่า การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา (Contemplation of mind; mindfulness as regards thoughts) คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ ใดๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ สำหรับบทความวิจัยเรื่อง“จากการสำรวจความคิดเห็นเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏ

ฐาน สู่การวิเคราะห์เพื่อสร้างรูปแบบการเข้าถึงปัญญา”เป็นส่วนหนึ่งงานวิจัยเรื่องปี 2561 เรื่อง“รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4” (สร้อยญา โชติรัตน์. 2562. รายงานผลการวิจัย)เพื่อนำเสนอสาระการวิเคราะห์ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ฐานจิต)

วัตถุประสงค์วิจัย

- 1) เพื่อศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน
- 2) เพื่อสำรวจความคิดเห็นที่มีต่อเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การทบทวนวรรณกรรม

จากงานวิจัยเรื่องรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ผลการศึกษาพบประเด็นหลากหลาย น่าสนใจผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่า ควรจัดแบ่งการนำเสนอเป็นบทความวิจัยตามประเด็นสำคัญและน่าสนใจ เพื่อการตกผลึกองค์ความรู้ จะเป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่องค์ความรู้และงานวิจัยด้านพุทธศาสนา ในทางปฏิบัติแนวทางวิชาการ ให้เห็นความต่าง ความเหมือน และความเชื่อมโยง ตามงานบทความวิจัยนำเสนอไปแล้ว ดังต่อไปนี้

สร้อยญา โชติรัตน์ (2562) นำเสนอบทความวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผลการศึกษาพบว่า การเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน พบว่า 1)เข้าใจรูปแบบความหมายและลักษณะเวทนาจากที่ปรากฏจากพระไตรปิฎก 2)ปฏิบัติตามหลักธรรมสนับสนุนฐานเวทนา ตามองค์ธรรม คือ อาตปปี สัมปชาโน สติมา 3)เชื่อมโยงหลักพระไตรปิฎกและเทียบเคียงเป็นภาคทฤษฎีสู่การปฏิบัติ 4)เรียนรู้วิธีการปฏิบัติตามคำสอนครูบาอาจารย์เพื่อกำหนดพิจารณาเวทนา 5)ฝึกดูสภาวะจิตเสวยอารมณ์ตามความรู้สึกเวทนา วางจิตให้ถูกต้องเพื่อเฝ้าดู วางอุเบกขาขณะตามเวทนาต่าง ๆ

สร้อยญา โชติรัตน์ (2562) นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง จากการสำรวจความคิดเห็นเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านกายานุปัสสนาสติปัฏฐานสู่การวิเคราะห์เพื่อสร้างรูปแบบการเข้าถึงปัญญา ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบ 1)ฐานกายเป็นที่ตั้งของความรู้สึก ปฏิบัติธรรมที่ประชุมแห่งความจริง ฝึกพิจารณาฐานกายเป็นพื้นฐานนำสู่เวทนา จิตธรรม โดยสติ ดูลมหายใจเคลื่อนไหว อิริยาบถเคลื่อนไหว กำหนดจดจ่อต่อเนื่อง เห็นการเกิดดับเข้าถึงปัญญารูปแบบ 2)หลักการปฏิบัติเน้นภาวนาบริกรรม ปฏิบัติจิตสงบตั้งมั่นแล้วยกขึ้นพิจารณาองค์ธรรม คำบริกรรมจะหายไปเอง ระลึกรู้ลมหายใจเข้าออกใช้วิธีการอื่นแทนคำบริกรรมได้เหมือน โดยใช้สติกำหนดอารมณ์ เพื่อให้จิตสงบรูปแบบ 3) การเจริญอานาปานสติกำหนดลมหายใจ ทำให้จิตสงบ จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ สติแข็งแรง จับลมหายใจเข้าออกจนสติแนบแน่น อานาปานสติดีที่สุด ฐานกายหมวดลมหายใจรู้ชัดทำให้กายสงบ มีสติระลึกรู้ชัด เหมาะสมกับชีวิตประจำวัน พิจารณาให้เกิดปัญญาได้ รู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง รูปแบบ 4) วิธีการปฏิบัติลักษณะ 1) วิธีสมาธิแบบธรรมชาต 2)วิธีแบบแผนเทคนิควิธีเพื่อเป็นอุบายให้เกิดสมาธิ เติบจนกรม กำหนดลมหายใจ ใช้คำภาวนากำหนดลมหายใจพร้อม“พุทโธ”รูปแบบเริ่มต้นต้องมีคำบริกรรม จิต คือ เป็นผู้ดู ผู้รู้ ผู้รู้สึกตัว จิตเป็นกำลังพัฒนาอริยสัจ หยั่งรู้ในฌาน เห็นไตรลักษณ์ มีสติระลึกรู้ “พุทโธ”เป็นสมณะ แบบธรรมชาต แบบเทคนิค ได้สมาธิเหมือนกัน

วิธีการดำเนินวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพเน้นวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) ดังต่อไปนี้

1)ขอบเขตสาระกรอบเรื่อง มหาสติปฐฐาน 4 เป็นพระสูตร จากพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค [9.มหาสติปฐฐานสูตร] (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. หน้า 301-340)ศึกษาเป็นกรอบสาระการศึกษา

2)ขอบเขตประเด็นบทความวิจัยเป็นส่วนหนึ่งมาจากรายงานผลการวิจัยเรื่องรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปฐฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปฐฐาน(ฐานจิต)การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องฐานจิต 19 เรื่อง เรื่องที่ 34 ถึง 52 (สร้อยญา โชติรัตน์. 2561.หน้า 50-61) และผลจากการสำรวจความคิดเห็นผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อฐานจิต จากเครื่องมือแบบสอบถามจำนวน 40 รูป/คน (สร้อยญา โชติรัตน์.2561.หน้า 122-131)

3)ประชากรและตัวอย่าง แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้ 1)บทความวิจัย Thai Journals Online (ThaiJO) ระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์ เอกสารเกี่ยวกับผลงานวิจัยเกี่ยวกับฐานจิต เนื้อหาสาระตามพระสูตรเรื่องมหาสติปฐฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปฐฐาน จำนวน 19 เรื่อง และจาก 2)จากการสำรวจความคิดเห็นจาก 1)เจ้าของผลงานวิทยานิพนธ์จากงานวิจัย 2)ผู้เขียนวรรณกรรมจากงานวิจัย 3)พระวิปัสสนาจารย์และศูนย์ปฏิบัติธรรมที่เป็นที่ยอมรับ 4)สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล จำแนก 2 ลักษณะ 1)บทความวิจัย โดยค้นหาใช้คำสำคัญจากฐานข้อมูล Thai Journals Online(ThaiJO) เครื่องมือการวิจัยคือ แบบบันทึก ชื่อเรื่องวิจัย วิธีการดำเนินงานวิจัย สรุปผล โดยทั้งหมดบันทึกลักษณะ mapping ประเด็นสำคัญและสรุป 2)สำรวจความคิดเห็นส่งแบบสอบถามไปทางจดหมายไปรษณีย์ 100 ชุดได้รับกลับคืน 40 ชุด ร้อยละ 40 กำหนดหมายเลขรหัส 1 ถึง 40 ในเบื้องต้น สร้างเครื่องมือจากข้อสรุปงานวิจัยปี 2559 และ ปี 2561 โดยการตั้งคำถามทั้งหมด 18 ข้อ ข้อคำถามเหมือนสมมติฐานงานวิจัย แบ่งคำถามทั่วไป 4 ข้อ ฐานกาย 4 ข้อ ฐานเวทนา 1 ข้อ ฐานจิต 6 ข้อ ฐานธรรม 3 ข้อ ผลการศึกษาเขียนตอบลักษณะ 1)ข้อโต้แย้ง2)ข้อความเห็นด้วย 3)ข้อมูลเพิ่มเติมหรืออื่นๆ แล้ววิเคราะห์ข้อมูล1)เห็นด้วยกับข้อความ2)เห็นด้วยแต่เพิ่มเติมความคิดเห็น 3)ไม่เห็นด้วยกับข้อความ

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1) ข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม เพื่อตอบวัตถุประสงค์ ข้อ 1)เป็นการทบทวนวรรณกรรมจากบทความวิจัย ผลการศึกษาพบว่า

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะงานทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องมหาสติปฐฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปฐฐาน (ฐานจิต) จำนวนงานวิจัย 19 เรื่อง จำแนกตามประเด็นสาระ

รูปแบบการเข้าถึงปัญญา	จำนวน (ร้อยละ)	ระเบียบวิธีวิจัย		
		คุณภาพ (ร้อยละ)	ปริมาณ(ร้อยละ)	ผสม (ร้อยละ)
ฐานจิต				
1) แนวคิดพัฒนาฐานจิต	8 (42.1)	7 (36.8)	1 (5.3)	-
2) จิตปัญญาศึกษา	2 (10.5)	1 (5.3)	1 (5.3)	-
3) แนวพุทธจิตวิทยา	2 (10.5)	2 (10.5)	-	-

4) ความฉลาดทางอารมณ์	3 (15.8)	1 (5.3)	1 (5.3)	1 (5.3)
5) จิตผู้สูงอายุ	1 (5.3)	-	1 (5.3)	-
6) จิตกับการละคร	3 (15.8)	3 (15.8)	-	-
รวม	19(100.0)	14 (73.7)	4 (21.1)	1 (5.3)

จากตารางที่ 1 แสดงจำนวนและร้อยละจากลักษณะงานทบทวนวรรณกรรมเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน(ฐานจิต) จำนวน 19 เรื่อง พบว่า ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ 14 เรื่อง ร้อยละ 73.7 เชิงปริมาณ 4 เรื่อง ร้อยละ 21.1 การวิจัยเชิงผสมผสาน 1 เรื่อง ร้อยละ 5.3 ตามลำดับ ส่วนประเด็นเนื้อหาศึกษาดังต่อไปนี้ 1)แนวคิดพัฒนาฐานจิต 8 เรื่อง ร้อยละ 42.1 2)จิตปัญญาศึกษา 2 เรื่อง ร้อยละ 10.5 3)แนวพุทธจิตวิทยา 2 เรื่อง ร้อยละ 10.5 4)ความฉลาดทางอารมณ์ 3 เรื่อง ร้อยละ 15.8 5)จิตผู้สูงอายุ 1 เรื่อง ร้อยละ 5.3 6)จิตกับการละคร 3 เรื่อง ร้อยละ 15.8

ตารางที่ 2 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน

ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ฐานจิต)

ปี	ผู้เขียน ชื่องานวิจัย	ระเบียบวิธี วิจัย	สรุปผลการวิจัย
(1) แนวคิดและแนวทางการพัฒนาฐานจิตนำทาง จำนวน 8 เรื่อง ร้อยละ 42.1			
2554	พระวรศักดิ์ จันทโชโต (โมกขสุทิวรค์) (2554.หน้า 120-133) เรื่อง การศึกษาจริต 6 กับ การรับรู้ความตาย : กรณีศึกษาผู้ปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐาน วัดระฆังโฆสิตา ราม	เชิงปริมาณ ตัวอย่างผู้ ปฏิบัติธรรม วิปัสสนา 201 คน แบบสอบถาม จิตจรต 6	ความเป็นพุทธจริต สัทธจริต ระดับมาก โมหจริต ราคจริต วิตกจริต โทสจริต ระดับปานกลาง การรับรู้ความตายด้านทุกขัง มากที่สุด ด้านอนิจจังปานกลาง อนัตตตาน้อยที่สุด เพศต่างกัน การรับรู้ความตายไม่แตกต่างกัน ด้านอายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ความถี่ ระยะเวลาฝึกกรรมฐานรับรู้ความตาย แตกต่างกัน เปรียบเทียบจริต 6 รับรู้ความตาย พบว่ารับรู้ความ ตาย(ไตรลักษณ์)ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาเป็นสัทธจริตพุทธจริตรับรู้ ความตายแตกต่างกับโทสจริต โมหจริต วิตกจริต
2556	พระชุมพล ฐิตธมโม (แก้วนวน) (2556. หน้า1-13) เรื่อง วิธีการพัฒนาจิตตามแนว กสิณในพระพุทธศาสนาเถร วาท	วิจัยเชิง คุณภาพจาก คัมภีร์ เถรวาท พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา	กสิณ 10 กรรมฐาน 40 วิธี วิธีการฝึกจิตมุ่งทำมานเกิดเป็นบาท ฐานฝึกจิตเพื่อทำอภิญญา ให้ถึงมรรคได้เร็วกว่ากรรมฐานอื่นๆ ได้มานเร็วพัฒนาจิตให้สูงระดับสมาบัติ 8 บรรลุธรรมถึงขั้นพระ อนาคามีหรือพระอรหันต์ ใช้มานเป็นบาทฐานเจริญวิปัสสนา กรรมฐาน วิธีการพัฒนาจิตแนวกสิณเป็นกระบวนการฝึกจิตเพื่อ บริสุทธิ์แห่งจิตวางรากฐานจิตให้มีศักยภาพพร้อมใช้ทำงานทาง ปัญญา เจริญวิปัสสนาภาวนาโดยมีสมณะเป็นบาท
2556	จำเนียร แสงสิน (2556.หน้า 1-13)	เป็นการวิจัย เชิงเอกสาร	แนวคิด“จิตว่าง”ใช้พระพุทธานุสสยคุณที่“สุญญตา”คำสอน ศาสนาพุทธดั้งเดิมพบในพระไตรปิฎกถกเถียงว่าตีความพุทธ

เรื่องแนวคิดเรื่อง“จิตว่าง” ของพระพุทธทาสภิกขุ: ศึกษาวิเคราะห์	คัมภีร์ศาสนา พุทธเถรวาท มุมมอง นักวิชาการ	ทาสถูกต้องคำสอนพระพุทธเจ้าหรือไม่ นักวิชาการยกย่องว่านำ “สุญญตา”คำสอนลึกซึ้งซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ ฝ่ายตรงกันข้ามว่า พระพุทธทาสพระภิกษุผู้ทำลายให้เสื่อมสืบทอดความ“จิตว่าง” พระพุทธทาสสอดคล้อง“สุญญตา”ในพระไตรปิฎก“จิตว่าง” “สุญญตา”แนวคิดความจริงคือสภาวะว่างจากตัวตนสิ่งที่มีเนื่อง ด้วยตน
2559 พระมหาประธาน ปริชาโน (2559. หน้า 241-250) เรื่อง การศึกษา เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิต กับกายในพุทธปรัชญาเถร วาทกับปรัชญาของเรเน เดส์การ์ตส์	การวิจัยเชิง คุณภาพเก็บ ข้อมูลจาก เอกสาร นำมา วิเคราะห์	1)พุทธปรัชญา จิตเป็นนามธรรมกายเป็นรูปธรรม องค์ประกอบ ไม่มีตัวตนเปลี่ยนตามกฎไตรลักษณ์กระบวนการนามรูปอาศัย กันเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปตามหลักปัจจุสมุปบาท จิตเป็นอนัตตาไม่ มีตัวตนเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปตามเหตุปัจจัย 2)เดส์การ์ตส์ จิตคือ สารเป็นนามธรรมได้แก่ความคิด จิตสาร กายคือวัตถุสารเป็น สารรูปธรรม สารจิตเป็นสิ่งที่กินที่ไม่มีน้ำหนักไม่แบ่งแยกได้ วัตถุสาร(กาย)เป็นสิ่งที่กินที่มีน้ำหนัก แยกย่อยได้ ไม่มีสามัญ สำนึก จิตกับกายเป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้าง จิตเป็นสารอิสระเป็น อัตตาไม่เปลี่ยนแปลงไม่ขึ้นกับกายกายกับจิตจะเป็นอิสระต่อกัน
2560 ธรรมศักดิ์ กาญจนบุรณ (2560.หน้า 37-54) เรื่อง โลกุตตรจิตในพุทธ ปรัชญาเถรวาท	เชิงคุณภาพ ศึกษาจาก เอกสาร	โลกุตตรจิตของพระอริยบุคคลทั้งกิริยาจิตของพระอรหันต์ ลักษณะเหมือนจิตคนทั่วไป คือเกิดดับสืบเนื่องตลอดเวลา รับอารมณ์ตลอด ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นบุคคลในระดับไหนการทำงาน จิตเกิดดับสืบเนื่องการรับอารมณ์คงอยู่แต่ต่างกันระดับพระ อริยบุคคลมีเครื่องมือกลั่นกรองอารมณ์รับรู้จักใช้สติ ใช้ปัญญา ผลจากปฏิบัติเครื่องมือช่วยต่อสู่กุศลจิต
2561 ขนาธิป ศรีโท (2561.หน้า 89-100) เรื่อง การปฏิบัติ จิตภาวนาโดยใช้สติเป็นฐาน ตามแนวเทศนาของพระ โสภณวิสุทธิคุณ (หลวงปู่ บุญเพ็ง กบฺโป)	เชิงคุณภาพ ศึกษาจาก เอกสาร	ไตรสิกขา สีสสิกขา จิตตสิกขาคือสมาธิ ปัญญาสิกขา เพื่อผลคือ วิมุตติ หลุดพ้น ปฏิบัติอบรมจิตว่าจิตตภาวนาหมายถึงอบรมในจิต ตสิกขา ปัญญาสิกขา สมาธิคือปัญญา สมถะวิปัสสนา สติคือ ระลึกได้ สัมปชัญญะคือความรู้ตัว สติงอกจากใจที่หัวใจเป็นต้น สติสัมปชัญญะออกจากหัวใจอยู่ในใจ สัมปชัญญะปัญญาเอาสติ ไปฝึกสติแล้วเอาสติไปใช้เวลาไหน เอาสัมปชัญญะไปใช้เวลาไหน คือ ตัวเราในตัวเองไม่ใช่อยู่นอกเอาสติที่เกิดขึ้นจากใจตัวมาระงับ หัวใจตัว สัมปชัญญะออกจากใจตัวเองเอามารู้หัวใจตัวเอง
2561 พระเทพสิทธิมนี (2561.หน้า 29-42) เรื่อง วิเคราะห์หลักจิต นิยามในฐานะมนินานิก	การวิจัยเชิง เอกสาร	จิตนิยามคือกฎ ตัวกำหนดของจิตธรรมชาติเกิดดับตลอดเวลา ตามปัจจัยปรุงแต่ง จิตเป็น 3 คือ กุศลจิต อกุศลจิต อพยากตจิต ปรุงจิตแสดงพฤติกรรมภายนอกตามตัวปรุงแต่งจิต หลัก ศีลธรรมทั่วไปกรอบคิดแบบมีตัวตนแต่จิตใช้สติสัมปชัญญะ

ทางศิลปกรรมสากล			กำหนดรู้ สภาวะของจิตดำเนินไปทุกขณะรู้ตนว่าสภาวะจิตกำลังอยู่ภาวะกุศลอกุศลสร้างความปกติกายภาพกุศล สติยับยั้งไม่ให้จิตถูกปรุงแต่งด้วยอกุศล พัฒนาพฤติกรรมใช้เป็นเกณฑ์ตัดสิน
2561	สามารถ สุขุประการ (2561.หน้า 21-30) เรื่อง อิทธิพลของจิตที่มีต่อวัตถุในพระพุทธศาสนา เถรวาท	การวิจัยเชิง เอกสาร เกี่ยวข้อง	พฤติกรรมจิตเกิดดับตลอดเวลาขณะชั่วลัดนิ้วมือเกิดกระเพื่อม อวกาศโดยรอบจิตอยู่อวกาศเกิดคลื่นความถี่เปรียบผืนผ้าใบ ทฤษฎีกาล-อวกาศ(Time-Space)โค้งงอไหวตัวได้ทดลองช่องคู่เปิด(Double slit)วัตถุระดับอนุภาคคุณสมบัติเป็นทั้งคลื่นและอนุภาค(Duality State)เปลี่ยนคลื่นทันทีที่ผ่านช่องคู่แต่เพ่งมองอนุภาคไม่เปลี่ยนเป็นคลื่นสภาพอนุภาคตามเดิมคลื่นจากจิตสร้างขึ้นแทรกคลื่นอยู่ในอนุภาคได้จิตมีอิทธิพลต่อวัตถุขนาดใหญ่ได้
(2) รูปแบบจิตปัญญาศึกษา จำนวน 2 เรื่อง ร้อยละ 10.5			
2556	สนิท สัตโยภาส (2556.หน้า 1-9) เรื่อง การใช้กระบวนการ วิชาริชาตปัญญาศึกษา หมวดวิชาศึกษาทั่วไป พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม อันพึงประสงค์แก่นักศึกษาฯ	วิจัยเชิง ปริมาณ ตัวอย่าง นักศึกษา 249 คน แบบสอบถาม ประเมิน ระดับ	นักศึกษามีระดับคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมอันพึงประสงค์หลังเรียนรายวิชาจิตตปัญญาศึกษาสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาริชาตปัญญาศึกษาอยู่ในระดับ A มากที่สุด ร้อยละ 35.34 รองลงมา เป็นระดับ B+ร้อยละ 25.70 และนักศึกษาได้ระดับ D น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 0.40 รวมทั้งมีความพึงพอใจในกระบวนการเรียนการสอนรายวิชาริชาตปัญญาศึกษาอยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.72)
2561	สมสิทธิ์ อัสตรนธิ (2561.หน้า 25-34) เรื่อง การบ่มเพาะผู้นำการเปลี่ยนแปลงรุ่นใหม่ของชุมชนแอ่ง-แสนคำสือ ด้วยกระบวนการเรียนรู้สู่ การเปลี่ยนแปลงแนวจิตตปัญญาศึกษา	วิจัยเชิง ทดลองคล้าย ธรรมชาติ เน้น ความสำคัญ อยู่จัด กระบวนการ เรียนรู้สู่การ เปลี่ยนแปลง แนวจิตต ปัญญาศึกษา	กลุ่มผู้นำรุ่นใหม่เกิดเปลี่ยนแปลงภายในตนด้านสื่อสารความรู้สึกรู้สึกออกมาอย่างชัดตรง กล้าแสดงออกต่อสาธารณชน มีสติเริ่มเห็นความสำคัญแสดงออกในลักษณะของการเอาใจเขามาใส่ใจเรา รวมถึงเกิดแรงบันดาลใจในการเป็นผู้นำที่ดีมีสัมพันธภาพ ในทางที่ดีขึ้นกับบุคคลใกล้ชิด ผลสัมฤทธิ์ภายนอกกลุ่มผู้นำพัฒนาทักษะเรื่องการนำเสนอผลงานทำบัญชีครัวเรือนเขียนโครงการได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยยังไม่พบมุมมองร่วมที่สามารถเชื่อมโยงพลังของกลุ่มในการขับเคลื่อนงานเชิงระบบในภาพรวมพบว่าผู้นำรุ่นใหม่กลุ่มควรได้เรียนรู้พัฒนาระดับศักยภาพทางมิติด้านในเพิ่มเติมผ่านการฝึกฝนทักษะการสื่อสารแนวสุนทรียสนทนาฝึกฝนเจริญสติภาวนา เรียนรู้เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมฝึกทักษะเป็นกระบวนการ

(3) ฐานจิตแนวพุทธจิตวิทยา จำนวน 2 เรื่อง ร้อยละ 10.5			
2561	พระครูปลัดมารุต วรมงคล (2561.หน้า25-34) เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พุทธ จิตวิทยาในพระไตรปิฎก	วิจัยเอกสาร คัมภีร์ พระพุทธศาสนา นาถรวาท และเกี่ยวข้อง	แนวคิดพุทธจิตวิทยาว่าจิตมีพลังควบคุมกาย จิตไม่ได้เป็น เอกเทศจากกายเพราะจิตกับกายต้องทำงานแบบอิงอาศัยกัน อภิธรรมจิตมนุษย์สัตว์ละเอียดอ่อนจำแนกหลากหลายพุทธ จิตวิทยาเปรียบเทียบกับจิตวิทยาตะวันตกพบว่าจิตวิทยา กระบวนการจิตพฤติกรรมภายนอกพิสูจน์ทดลองหลัก วิทยาศาสตร์แต่พุทธจิตวิทยาศึกษาจิตและกระบวนการทำงานจิต ปฏิบัติเพื่อฝึกฝนสมณะวิปัสสนากรรมฐานมุ่งจิตศักยภาพ เอาชนะควบคุมกิเลสได้
2561	สุเมธ บุญมยา (2561. หน้า 177-187) เรื่อง จิตวิทยาเชิงพุทธเพื่อ พัฒนาการเรียนรู้เชิง สร้างสรรค์	เชิงคุณภาพ แบบผสมวิธี เชิงเอกสาร สัมภาษณ์เชิง ลึก สทนนา กลุ่ม แบบ เจาะจง	ความสัมพันธ์พัฒนาเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์จิตวิทยาแนวพุทธธรรม นำมาบูรณาการเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีอิสระในการ รู้คิดเข้าใจ แสดงพฤติกรรมพัฒนาเรียนรู้ตนเอง สร้างปฏิสัมพันธ์ ที่ดีกับบุคคลอื่นเกิดตระหนักรู้เชื่อมั่น ภาคภูมิใจตนเอง แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูงพัฒนาดนกายศีล จิตใจปัญญาพฤติกรรม ไตรสิกขาเข้าใจสิ่งเร้ากระทบรู้เท่าทันบนฐานเจตคติแรงจูงใจใน ทางบวกพัฒนาพฤติกรรมสอดคล้องความจริงชีวิตปฏิสัมพันธ์ เชื่อมโยงหลักปฏิจางสมุปปาทยอมรับผลเรียนรู้ด้วย สติสัมปชัญญะเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลสร้างสรรค์ประยุกต์ หลักอริยสัจ 4
(4) ฐานจิตกับความฉลาดทางอารมณ์ จำนวน 3 เรื่อง ร้อยละ 15.8			
2559	สุดารัตน์ รัตนเพชร (2559. หน้า 79-101)เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างความ ฉลาดทางจิตวิญญาณ สติ และความสุขตามแนวทาง พุทธศาสนา	วิจัยเชิง ปริมาณ พยาบาล วิชาชีพ โรงพยาบาล รัฐ 350 คน	ความฉลาดจิตวิญญาณสัมพันธ์ทางบวกกับสติ และฉลาดทางจิต วิญญาณและสติต่างมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสุขตาม แนวทางพุทธศาสนา สติยังเป็นตัวแปรต้นกลางบางส่วนและเป็น ตัวแปรปรับเปลี่ยนของความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางจิต วิญญาณ กับความสุขตามแนวทางพุทธศาสนา
2560	ไกรฤกษ์ ศิลาคม (2560. หน้า 16-24) เรื่อง ผลของการเจริญสติแบบ เคลื่อนไหวต่อสุขภาพจิต และความฉลาดทางอารมณ์ ของนักศึกษามหาวิทยาลัย ราชภัฏอุดรธานี	วิจัยเชิง ปริมาณ นักศึกษา ปริญญาตรี 30 คน	นักศึกษาที่ไม่มีปัญหาสุขภาพจิตดัชนีความสุข ความฉลาดทาง อารมณ์สูงขึ้นหลังได้รับการฝึกเจริญสตินัยสำคัญทางสถิติระดับ .01 พบแนวโน้มคะแนนสูงขึ้นของดัชนีความสุข ความฉลาดทาง อารมณ์แนวโน้มลดลงปัญหาสุขภาพจิตแต่ไม่พบความแตกต่าง ระหว่างก่อนและหลังการฝึกเจริญสติแบบเคลื่อนไหวใน นักศึกษาที่มีปัญหาสุขภาพจิต เปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม พบว่า หลังได้รับการฝึกเจริญสติแบบเคลื่อนไหว นักศึกษาไม่มีปัญหา

			สุขภาพจิตมีความฉลาดทางอารมณ์สูงกว่านักศึกษาที่มีปัญหาสุขภาพจิตอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
2561	โย่ง ศรีเวียน (2561. หน้า 361-371) เรื่อง การพัฒนาแบบ ประเมินเจตสิกปัจจัยเชิง ทำนายบุคลิกภาพของผู้ ปฏิบัติธรรม	วิจัยแบบ ผสานวิธี เชิง คุณภาพและ ปริมาณ ประเมิน บุคลิกภาพ เฉพาะบุคคล	องค์ประกอบเจตสิกปัจจัยกลุ่มโลกเจตสิก โทสเจตสิก โมห เจตสิก ศรัทธาเจตสิก ปัญญาเจตสิก วิตกเจตสิก ขบวนการพัฒนา อกุศลจิตและกุศลเป็นจิตสู่บุคลิกภาพ สร้างแบบประเมิน เจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพผู้ปฏิบัติธรรม เมื่อสังเคราะห์ บุคลิกภาพด้วยจิตนามธรรมซึ่งถูกเจตสิกทั้งหลายปรุงแต่ง 6 หมวด บุคลิกหนักไปโลก บุคลิกหนักทางโทสะ บุคลิกหนักทาง หลง บุคลิกหนักทางปัญญา บุคลิกหนักทางศรัทธา บุคลิกหนัก ทางวิตกโดยเกิดอากัปภิกิริยาหมุนเวียนไปตามสภาพแสดงออก บุคคลหลากหลายรูปแบบ
(5) ฐานจิตกับผู้สูงอายุ จำนวน 1 เรื่อง ร้อยละ 5.3			
2556	พัสมณท์ คุ่มทวีพร (2556.หน้า 59- 66) เรื่อง เทปเสียงสู่จิตใต้สำนึก เพื่อลดอาการนอนไม่หลับ ของผู้สูงอายุ การวิจัยเชิง ทดลองแบบสุ่มชนิดมีกลุ่ม ควบคุม	การวิจัยเชิง ทดลองแบบ สุ่มชนิดมีกลุ่ม ควบคุม เติม ใจเข้าร่วมการ วิจัย กลุ่ม๓๐ คน	ผู้สูงอายุฟังเทปเสียงในช่วงที่ล้มตัวลงนอนทุกคืนต่อเนื่องกัน 2 สัปดาห์ พบว่าก่อนทดลองไม่พบความแตกต่างค่าเฉลี่ยคุณภาพ การนอนหลับ(วัดVSH Sleep Scale)ระหว่างกลุ่มทดลอง (112.50+13.74) กลุ่มควบคุม(115.60+12.59)หลังทดสอบฟัง เทปเสียง 2 ครั้ง กลุ่มทดลอง(130.40+8.11). (121.83+11.44)ค่าเฉลี่ยคุณภาพการนอนหลับสูงขึ้นอย่างมี นัยสำคัญสถิติ $p<.05$ ควรใช้เทปเสียงสู่จิตใต้สำนึกเพื่อส่งเสริม การนอนหลับให้แก่ผู้สูงอายุที่มีปัญหานอนไม่หลับ
(6) ฐานจิตกับการละคร จำนวน 3 เรื่อง ร้อยละ 15.8			
2557	ชลลดา ทองทวี (2557.หน้า 112-129)เรื่อง ละคร: เครื่องมือเพื่อการ เรียนรู้เปลี่ยนแปลงภายใน แนวคิดตปัญญาศึกษา	วิเคราะห์ องค์ประกอบ ละครสร้าง เปลี่ยนแปลง ภายในแนว จิตตปัญญา ศึกษา	การบ่มเพาะการละวางอัตตาตัวตนสู่การขยายจิตเห็นการ เชื่อมโยงสรรพสิ่งมากขึ้น ละครเป็นเครื่องมือทรงพลังสร้างการ เรียนรู้เปลี่ยนแปลงภายใน ระดับฝังลึกคือการเปลี่ยนแปลงโลก ทัศน์และกระบวนทัศน์ ละครช่วยผู้ชมได้สัมผัสเรียนรู้สารเข้าไป มีประสบการณ์ตรงร่วมกับตัวละคร ผ่านสถานการณ์จำลองใน ละครจึงเป็นการเรียนรู้ในระดับฝังลึกให้เกิดเปลี่ยนแปลงได้ใน ระดับของความเชื่อและแบบจำลองความคิดแก่ผู้ชมได้ ปรากฏ การนำเอาละครไปใช้เพื่อขัดเกลาจิตใจของผู้ดูในสังคมยุคต่าง ๆ
2561	ธนิชพร กิตติก่อ (2561.หน้า 345-392) เรื่อง การขยาย ประสบการณ์ภายในของตัว	วิจัยแบบ ปฏิบัติการ (Practice as Research)	สร้างตัวละครใช้หลักปฏิบัติภาวนาพระพุทธานุสาสนา (Meditation-based Approach)กรณีศึกษาตัวละครนาจาก ผลงานศิลปะการแสดง Land & Skin: The Ballad of Nak Phra Khanong ลักษณะประสบการณ์ภายในตัวละครสามารถ

ละครด้วยวิธีปฏิบัติภาวนาทางพระพุทธศาสนา	บันทึกและสังเคราะห์องค์ความรู้	ขยาย เข้าใจด้วยวิธีปฏิบัติภาวนาพุทธศาสนาภายใต้แนวคิดด้านจิตและเบญจขันธ์นักแสดงเข้าใจสร้างสรรค์ประสบการณ์ตัวละครระดับลึกส่งผล เพิ่มเทคนิควิธีการทิศทางการสร้างสรรค์ใหม่ๆ
จาก Land & Skin: The Ballad of Nak Phra Khanong	ตรงผู้วิจัยพัฒนาแนวคิดกับการปฏิบัติ Meditation-based Approach	เชิงปรากฏการณ์แสดงบนเวที ส่วนตีความสภาวะจิตตัวละครจากบท ผลงานสร้างสรรค์นักแสดงบนเวที สรุปว่าหลักปฏิบัติภาวนาพระพุทธศาสนาเมื่อใช้ทำงานเพื่อขยายประสบการณ์ภายในตัวละครละเอียดซับซ้อนเป็นเทคนิควิธีการช่วยให้นักแสดงเพิ่มพูนทักษะวิเคราะห์เปรียบเทียบประสบการณ์ตัวละครในชั้นทำงานของจิต นอกเหนืออารมณ์ความรู้สึก นักแสดงสร้างขยายประสบการณ์ตัวละครสอดประสานสภาวะประสบการณ์ตนเอง
2561 อนุรักษ์วรรณ ถิระวารวิสิฐ (2561.หน้า 33-47) เรื่อง การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ตามแนวคิดสัมมาทิฐิ	ผสมผสานเชิงสร้างสรรค์ วิจัยคุณภาพ ความคิด ผลงานทางนาฏศิลป์	องค์ประกอบนาฏศิลป์ 8 บทแสดง ดนตรีประกอบ สีลานาฏศิลป์ นักแสดง เครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ พื้นที่ที่ใช้แสดง ออกแบบแสง แนวคิดสร้างสรรค์ 7 คำสอนพุทธศาสนา สัมมาทิฐิ สัญลักษณ์การสื่อสารการแสดงนาฏศิลป์ เรียบง่ายตามแนวคิดนาฏศิลป์หลังสมัยใหม่ ความคิดสร้างสรรค์ในงานนาฏศิลป์ ทฤษฎีนาฏศิลป์-ดุริยางศิลป์-ทัศนศิลป์ สะท้อนภาพทางสังคมโดยใช้นาฏศิลป์ สร้างผลงานองค์ความรู้คำสอนพระพุทธศาสนาเรื่องสัมมาทิฐิ

จากตารางที่ 2 แสดงการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับด้านจิตตานุสสนาสติปัญญา(ฐานจิต) พบว่ารูปแบบการเข้าถึงปัญญฐานจิต จำแนกประเด็นตามงานวิจัย ดังต่อไปนี้

1) แนวทางพัฒนาฐานจิต พบว่า 1.1)ความหมายแนวคิดฐานจิต จากงานวิจัยของพระวรศักดิ์ จันทโชโต (โมกขสุทิววงศ์) ศึกษาจาริต 6 และงานวิจัยของพระมหาประธาน ปรีชาโณ เปรียบเทียบแนวคิดจิตกับกาย ขยายความจากงานวิจัยของ ธรรมศักดิ์ กาญจนบุรณ์ อธิบายโลกุตตรจิต และงานวิจัยพระเทพสิทธิมนี วิเคราะห์หลักจิตนิยมในฐานะมนโสนิกทางศีลธรรมสากล สอดคล้องกับงานวิจัยของจำเนียร แสงสิน ศึกษาแนวคิด “จิตว่าง” พระพุทธทาสภิกขุ ซึ่งทั้งหมดเป็นการอธิบายความหมายคำว่า “จิต” 1.2)วิธีการพัฒนาจิต งานวิจัยของพระชุมพล จิตธมโม (แก้วนวน) พัฒนาจิตตามแนวกสิณ และงานวิจัยชนาธิป ศรีโท การปฏิบัติจิตภาวนาโดยใช้สติเป็นฐาน และงานวิจัยของสามารถ สุขุประการ ลักษณะพฤติกรรมจิตอิทธิพลของจิตที่มีต่อวัตถุในพระพุทธศาสนา เป็นด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งทั้งหมดเป็นการอธิบายวิธีการและแนวทางพัฒนาจิต

2) จิตปัญญาศึกษา พบว่า จากงานวิจัยของสนธิ สัตโยภาส ใช้กระบวนการวิชาจิตตปัญญาศึกษา พัฒนาคุณธรรม อันพึงประสงค์แก่นักศึกษาฯ สอดคล้องกับงานวิจัย สมสิทธิ์ อัสตรนธิ นำแนวกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงแนวคิดตปัญญาศึกษา บ่มเพาะผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนา ทั้งสองงานวิจัยเป็นการนำแนวคิดหลักการจิตตปัญญาศึกษา มาใช้ศึกษาวิจัย

3) แนวพุทธจิตวิทยา พบว่า งานวิจัยของพระครูปลัดมาตุ วรรณกุล วิเคราะห์พุทธจิตวิทยาในพระไตรปิฎกสอดคล้องกับงานสมุทร บุญมะยา จิตวิทยาเชิงพุทธเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ ทั้งสองงานวิจัยนำแนวคิดทางพุทธจิตวิทยามาใช้อธิบายเกี่ยวกับฐานจิต

4) ความฉลาดทางอารมณ์ พบว่า งานวิจัยของสุตารัตน์ รัตนเพชร แสดงสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางจิตวิญญาณ สติ และความสุขตามแนวทางพุทธศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของไกรฤกษ์ ศิลาคม นำการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวไปสู่สุขภาพจิตและความฉลาดทางอารมณ์ของนักศึกษาและงานวิจัย โยง ศรีเวียง พัฒนาแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพ แสดงว่าฐานจิตมีผลต่อความฉลาดทางอารมณ์ งานวิจัยเป็นการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ และการพัฒนาบุคลิกภาพ

5) จิตผู้สูงอายุ พบว่า งานวิจัยของพัฒนพงศ์ คุ่มทวีพ การนำเทพเสียงสู่จิตได้สำนึกเพื่อลดอาการนอนไม่หลับของผู้สูงอายุ เป็นเพียงงานวิจัยเพียงงานเดียว แสดงถึงว่าการพัฒนาจิตได้สำนึกฐานจิตโดยใช้เสียง

6) จิตกับการละคร พบว่า งานวิจัยของชลลดา ทองทวี ละครเป็นเครื่องมือเพื่อการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงภายในแนวจิตตปัญญาศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัย ธนัชร กิตติกิจ การขยายประสบการณ์ภายในของตัวละครด้วยวิธีปฏิบัติภาวนาทางพระพุทธศาสนา และงานวิจัยของณัฐวรรณ ถิระวราวิสิฐ การนำหลักการฐานจิตไปการสร้างสรรค่านิยมศิลปตามแนวคิดสัมมาทิฐิ ทั้งหมดเป็นงานวิจัยสองศาสตร์โดยใช้ฐานจิตเพื่อไปพัฒนาการละคร

ตอนที่ 2) การสำรวจความคิดเห็นที่มีต่อเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อการตอบวัตถุประสงค์ข้อ 2 ผลการศึกษาพบว่า

1) รูปแบบการฝึกภาวะจิตให้สงบยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาเห็นไตรลักษณ์ พบว่า เห็นด้วย (ร้อยละ 30.0) “ฝึกจิตคือให้สติระลึกได้ทันตัวปรุงแต่งนึกคิด ฐานจิตละเอียดมากเอาใจใส่ให้มาก อาการเกิดดับของจิต สติกำหนดรู้” จิตเห็นจิต” สติกำหนดพิจารณาจิต จิตชำนาญเป็นสมถกรรมฐาน กรรมฐาน 40 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้จิตนิ่งยกจิตสู่วิปัสสนา รู้เท่าทันจิตต่อเนื่อง จิตเห็นไตรลักษณ์” เห็นด้วยปานกลางโดยอธิบายความเพิ่มเติม (ร้อยละ 12.5) “ทำจิตให้สงบรู้ตามสภาวะตามความเป็นจริงต้องมีสตินำ ไม่พิจารณาสติบังคับจิต จิตสงบนิ่งต้องมีสติกำหนดรู้ตลอดเวลา ฝึกดูจิตให้ดูอารมณ์ที่กระทบจิต จิตสงบตั้งมั่นยกขึ้นวิปัสสนาพิจารณาไตรลักษณ์” ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 35.0) “จิตสงบเต็มที่จิตจะถอยออกมาโดยอัตโนมัติ จิตผู้รู้เข้าไปรู้การเกิดดับเท่านั้น ต้องดูตามสภาพจิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันไม่ใช่คำว่า พัง แต่เป็นการตามรู้” ไม่แสดงความคิดเห็น (ร้อยละ 22.5)

ขยายความจากผู้ศึกษาวิจัย เห็นว่า

รูปแบบการค้นหาสภาวะธรรมทำให้จิตสงบไปสู่การเห็นความเป็นจริงของไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยวิธีการฝึกจิต ตามหลักสมถกรรมฐานให้ชำนาญ สตินำทางกำหนดเป็นจิตผู้รู้ตลอดเวลา

ภาพที่ 1 แสดงรูปแบบการฝึกภาวะจิตให้สงบยกจิตสู่วิปัสสนา

2) รูปแบบวิธีการดูมหายใจให้ถูกวิธีโดยฝึกจิต มีสติอยู่กับกาย ความรู้สึก จิต ปรากฏการณ์ นำมานสู่ญาณใช้จิตตามสร้างการรู้ตัว วางจิตเป็นอุเบกขาปรากฏการณ์ที่เป็นจริง ผลการศึกษาพบว่า เห็นด้วย(ร้อยละ27.5) “ฝึกจิตต้องอาศัยฐานกาย ต้องรู้เท่าทันจิตนิ่งสะอาดสงบ พิจารณาการวางจิตอุเบกขาตามธรรมชาติ ดูมหายใจเข้าออก เอาสติไปกำหนดยกพิจารณาไตรลักษณ์ เป็นไปตามลำดับขั้นตอนสมถกรรมฐาน เห็นไตรลักษณ์ตามอริยสัจ” เห็นด้วยปานกลางโดยอธิบายความเพิ่มเติม(ร้อยละ 30.0) “อาตปปี สัมปชาโน สติมา มีสติและรู้ตัว มีสติกำกับอาศัยกายเวทนาจิตธรรม อานาปานสติ ตัวสติคือตัวปัญญา เอาฌานเป็นบาทฐานวิปัสสนา มีบริกรรมภาวนาให้จิตเกาะเกี่ยวเบื้องต้น” ไม่เห็นด้วย(ร้อยละ 17.5) “อุเบกขาต่อสภาวะธรรม กาย เวทนา จิต ธรรม พิจารณาให้เห็นความจริงตามสภาวะ” และไม่แสดงความคิดเห็น (ร้อยละ 25.0)

ขยายความจากผู้ศึกษาวิจัย เห็นว่า

รูปแบบฝึกจิตด้วยการดูมหายใจเป็นวิธีการฝึกจิตอาศัยมหายใจเป็นฐานกาย ฝึกวางจิตให้เป็นอุเบกขา จากมหายใจเข้าออก โดยนำ “สติ” ไปกำหนดพิจารณาเป็น สมถกรรมฐาน หลักการ “อาตปปี สัมปชาโน สติมา” ตัวสติ คือ ตัวปัญญา เห็นความจริงตามสภาวะธรรม

ภาพที่ 2 แสดงรูปแบบวิธีการดูมหายใจโดยฝึกจิต

3) รูปแบบความบริสุทธิ์แห่งจิต สติกำหนดจิตตามรู้จิต จิตมองเห็นด้วยตาใจ สร้างดวงจิตด้วยปัญญา เข้าถึงปัญญาระดับภาวนามยปัญญา ผลการศึกษาพบว่า เห็นด้วย (ร้อยละ 27.5) “จิตเป็นตัวเข้าถึงปัญญาระดับภาวนามยปัญญา จิตจะบริสุทธิ์ต้องอาศัยการฝึกกรรมฐาน ตาใจคือตาปัญญา ตัวรู้ภายใน จิตมองลักษณะตามความเป็นจริง จิตรู้เท่าทันความเป็นจริง” เห็นด้วยปานกลางโดยอธิบายความเพิ่มเติม (ร้อยละ 30.0) “สร้างจิตด้วยปัญญา จิตเป็นผู้รู้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โดยปล่อยวางจิตจากการยึดมั่นถือมั่น สติกำกับ เจริญให้มากซึ่งสติปัญญา 4 วิปัสสนาญาณเป็นภาวนามยปัญญา” ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ17.5) “จิตเห็นตามความเป็นจริง จิตปัจจุบันปัญญาพิจารณาอารมณ์ต่างๆ ภายในจิต” และไม่แสดงความคิดเห็น (ร้อยละ 25.0)

ขยายความจากผู้ศึกษาวิจัย เห็นว่า

รูปแบบ แนวทางการพัฒนาจิตให้บริสุทธิ์ มุ่งหมายปัญญา ได้อาศัยกระบวนการภาวนามยปัญญา ฝึกกรรมฐาน ตัวรู้ คือ จิตมองลักษณะตามความเป็นจริง รู้เท่าทัน ๖ อาศัยจิตผู้รู้ในขั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)

ภาพที่ 3 แสดงรูปแบบความบริสุทธิ์แห่งจิต สติกำหนดจิตรู้จิต

4)รูปแบบการพัฒนาจิตบริสุทธิ์สะอาด เครื่องมือคือ มหาสติปัฏฐาน 4 เป้าหมายการฝึกจิตบริสุทธิ์ คือ เจริญสมาธิวิปัสสนาโดยสร้างพื้นฐานสติ ผลการศึกษาพบว่า เห็นด้วย (ร้อยละ27.5) “ใช้เครื่องมือสติปัฏฐาน 4 ทำให้

ครบ ต่อเนื่อง สม่่าเสมอ พัฒนาจิตให้บริสุทธิ์”เห็นด้วยปานกลางโดยอธิบายความเพิ่มเติม (ร้อยละ 25.0)“วิปัสสนา ปัญญาเห็นตามความเป็นจริง ของสิ่งทั้งหลาย ตามอุปนิสัยผู้ปฏิบัติเข้าถึง เบื้องต้นกำหนดลมหายใจจนไม่มีลมหายใจ” ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 15.0) “จิตเป็นฐานแห่งปัญญาโดยธรรมชาติ กำหนดลมหายใจฝึกดูตามความเป็นจริง นำจิตออกจากทุกข์” และไม่แสดงความคิดเห็น (ร้อยละ 32.5)

ขยายความจากผู้ศึกษาวิจัย เห็นว่า

รูปแบบการนำมหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นเป้าหมายการฝึกจิตบริสุทธิ์ เจริญสมาธิ วิปัสสนาเป็นพื้นฐานสติ จิตเป็นฐานแห่งปัญญา กำหนดดูลมหายใจ ฝึกดูตามความเป็นจริง

ภาพที่ 4 มหาสติปัฏฐาน 4 เป็นเครื่องมือพัฒนาจิตให้บริสุทธิ์

5) รูปแบบการผูกสติอยู่บนฐานจิตสร้างสติบนกายด้วยความรู้สีกตัวชัดเจนตั้งจิตอยู่กับปัจจุบัน หลักการฝึกจิตคือการปฏิบัติธรรมสร้างสติและความรู้สึกตัวให้รู้ทันความคิดการเคลื่อนไหวของจิต รู้เห็นอาการของจิต ผลการศึกษาพบว่า เห็นด้วย (ร้อยละ 35.0) “จิตฝึกอยู่ประจำอายตนะเกิด จิตรู้เท่าทันดี ให้มีสติตามรู้ที่จิต เห็นอาการจิต ปัจจุบันอารมณ์ ความเป็นจริงตามสภาวะธรรมยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา” เห็นด้วยปานกลางโดยอธิบายความเพิ่มเติม (ร้อยละ 17.5) “ดูตามธรรมชาติของจิต สติเข้มแข็ง ฝึกจิตให้เป็นปัจจุบัน รู้แจ้งอาการของจิต ผูกจิตด้วยสติ ไว้กับอารมณ์กรรมฐาน รู้เท่าทันรูปนาม” ไม่เห็นด้วย (ร้อยละ 17.5) “สติต้องมีทุกฐาน เจริญสติสัมปชัญญะ จิตเป็นการแสดงออกของอารมณ์”ไม่แสดงความคิดเห็น (ร้อยละ 30.0)

ขยายความจากผู้ศึกษาวิจัย เห็นว่า

รูปแบบก นำสติผูกบนฐานจิต สร้างสติและความรู้สึกตัว รู้ทันความคิดของการเคลื่อนไหวจิต เห็นอาการจิต ปัจจุบันอารมณ์ ฝึกจิตเป็นปัจจุบัน

ภาพที่ 5 แสดงรูปแบบการผูกจิตอยู่บนฐานกายด้วยความรู้สีกตัว

6)รูปแบบการฝึกรู้ทันความคิด วิธีการฝึกเจริญสติสัมปชัญญะ 1)วิธีการแบบสมณะกรรมฐานคือ การเพ่งจิตอบรมจิต จิตแน่วแน่ให้ฝึกจิตให้พิจารณาข้อธรรม 2)วิธีการแบบวิปัสสนากรรมฐาน คือ การอบรมจิตขั้นสู่อบรมปัญญา ฝึกตั้งสติดูจิต จิตตั้งมั่นเกิดปัญญา ผลการศึกษาพบว่า เห็นด้วย (ร้อยละ 22.5)“ฝึกจิตพิจารณาข้อธรรมได้ปัญญา ฝึกจิตให้เห็นปัญญาเห็นแจ้งความเป็นจริง คือไตรลักษณ์ เจริญสมณกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐานต่อเนื่อง สมณกรรมฐานดูจิตเป็นสมาธิอยู่ในอารมณ์เดียว”เห็นด้วยปานกลางโดยอธิบายความเพิ่มเติม(ร้อยละ 32.5)“สมณกรรม

ฐาน สร้างจิตให้ขึ้นเป็นสมาธิและเกิดพลัง สมถะผูกจิตไว้กับอารมณ์เป้าหมายคือจิตสงบสมถะได้มานานวิปัสสนาได้ ญาณ สมถและวิปัสสนาแยกกันไม่ได้ เพียงแต่ขณะนั้นมีอะไรเด่นกว่ากันฝึกรู้เท่าทันความคิด สมาธิอบรมปัญญา”ไม่ เห็นด้วย(ร้อยละ 15.0)“เข้าคอร์สอบรมทั้งวิปัสสนาและสมถกรรมฐาน”และไม่แสดงความคิดเห็น (ร้อยละ 30.0)

ภาพที่ 6 แสดงรูปแบบการฝึกรู้ทันความคิดฝึกเจริญสติสัมปชัญญะ

ขยายความจากผู้ศึกษาวิจัย เห็นว่า

รูปแบบฝึกจิตพิจารณาความคิด พิจารณา ข้อธรรม อบรมจิตสู่ปัญญา จิตเห็นปัญญา เห็นความเป็นจริง สร้างพัฒนาจิตให้เป็น พลังงาน

ภาพที่ 6 แสดงรูปแบบการฝึกรู้ทันความคิดฝึกเจริญสติสัมปชัญญะ

อภิปรายผล

1)การเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ฐานจิต เป็นการใช้ร่วมกันทั้งสุตมยปัญญาและจินตมยปัญญา โดยอาศัยการฝึกฝนระดับภาวนามยปัญญาอาศัยฐานจิตนำทางโดยต้องสร้างฐานจิตเด่นชัดกว่าทุกฐานในแต่ละสภาวะธรรมที่พบเจอ จิตคือกระบวนการ จิตเป็นฉนวนนำไปสู่ญาณ คือเป้าหมายให้ไปสู่ถามว่า ฐานจิตอยู่ในฐานกาย อยู่เหนือบนฐานเวทนาอาศัยฐานธรรมครอบคลุม การนำเครื่องมือฝึกจิตโดยอาศัยมหาสติปัฏฐาน 4 ต้องรู้ว่าจิตเป็นลักษณะอย่างไร อยู่ที่ใด และต้องรับการฝึกฝนอย่างไร ตามรูปแบบการเข้าถึงปัญญา จิตคือผู้รู้ จิตคือตัวรู้ เมื่อทราบตัวรู้ผู้รู้ได้ จะเห็นการเกิดดับของจิต ฝึกกรรมฐานเพื่อหาตัวรู้ และผู้รู้ให้เจอเมื่อเจอก็ทั้งตัวรู้และผู้รู้ ไม่ยึดติดเห็นไตรลักษณ์ทุกปรากฏการณ์สภาวะธรรม จิตคือตัวรู้ และจิตเป็นผู้รู้

2)การศึกษาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ประการแรก ฐานจิตในลักษณะงานวิชาการและบทความวิจัย เป็นการศึกษาจุดเดียว แนวสีกเฉพาะเรื่องและประการสองเป็นการศึกษาบูรณาการข้ามศาสตร์ต้องอาศัยองค์ความรู้ 2 ศาสตร์ขึ้นไป การเห็นความเป็นคู่ขนานกันระหว่างงานวิชาการและการปฏิบัติเพียงจุดแห่งความเชื่อมโยงในการอธิบายความยังต้องแสวงหาความรู้ความเข้าใจที่มีให้ต่อกัน ประการสามการเชื่อมโยงสองอย่างเข้าไปด้วยกันตามลักษณะงานวิจัย และที่สำคัญคือ ความแม่นยำศาสตร์ของผู้ศึกษาวิจัยทั้งสองศาสตร์จึงทำให้งานวิจัยเชิงบูรณาการประสบความสำเร็จทางงานวิชาการ

3) จากผลการวิจัยสอดคล้องกับ แนวคิด ทฤษฎี ความหมายคำว่า”ปัญญา”(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). 2553. หน้า96) หมายถึง ความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ รู้ซึ่ง 1)จินตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาปัญญาสืบแต่โยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้น 2)สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน ปัญญาสืบแต่โปรดโฆสะ ๓) ภาวนามยปัญญา หมายถึง ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ ปัญญาสืบแต่ปัญญาสองอย่างแรกนั้นแล้วหมั่นมนสิการในประดาสภาวะธรรม

การทบทวนวรรณกรรมจากบทความวิจัยแสดงให้เห็นความเป็นคู่ขนานระหว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติฐานจิตตามแนวทางการปฏิบัติ และผลความรู้จากบทความลักษณะเกี่ยวกับงานวิชาการ ความรู้เปรียบเทียบ

คู่ขนานองค์ความรู้ที่ต้องการความเชื่อมโยงด้วยการอธิบายความซึ่งบางครั้งยากต่อการมาบรรจบกัน หากไม่เข้าใจ
ปัญญาระดับภวานามยปัญญาต้องฝึกปฏิบัติด้วยจึงเป็นการเชื่อมโยง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ดังนั้นการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ฐานจิตเป็นการใช้ร่วมกันทั้งระดับสุดมยปัญญาและจินตมย
ปัญญา โดยอาศัยการฝึกฝนระดับภวานามยปัญญาอาศัยฐานจิตนำทาง สร้างฐานจิตเด่นชัดกว่าทุกฐานในแต่ละ
สภาวะธรรมที่ปรากฏเป็นจริง การฝึกปฏิบัติเป็นเรื่องสำคัญยิ่งเปรียบเหมือนการลงพื้นที่ หากเพียงมีแต่แผนที่โดยไม่ลง
พื้นที่ก็ยากจะเข้าใจ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1)การวิจัยเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นพระสูตรใหญ่ ผู้ศึกษาวิจัยต้องอาศัยความเพียรทั้งทางด้านวิชาการและ
ด้านการฝึกปฏิบัติ จนเกิดการตกผลึกองค์ความรู้ เปรียบเหมือนการต่อภาพจิ๊กซอ และการนำเสนอทั้งขอทุน
สนับสนุนโครงการวิจัยต่อไปและการเชื่อมโยงงานวิจัยโดยนำเสนอบทความวิจัยตามประเด็นเฉพาะ เพื่อหาการ
อธิบายความช่องว่างความเหมือนความต่าง ที่ยังคงต้องอาศัยงานวิชาการสนับสนุนนำทาง

2)การค้นหการอธิบายความเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้วยภาษาความเป็นปัจจุบันเป็นการสืบค้นหาความหมาย
จากการอธิบายความจากคำสำคัญ เป็นภาษาวิชาการ ภาษาธรรม และภาษาสภาวะธรรมขณะการฝึกปฏิบัติ ร่วมกับ
การตกผลึกทางความคิดเชิงปัญญา โดยอธิบายความด้วยภาษาความเป็นปัจจุบัน ควรดำเนินงานโครงการวิจัยเรื่อง
“ถอดรหัสคำสำคัญเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4” เป็นการสืบค้นหาความหมายจาก “คำ” ด้วยภาษาปัจจุบันร่วมสมัย เป็น
เรื่องต่อไป

References

- ไกรฤกษ์ ศิลาคม และหัสติน แก้ววิชิต. (2560). ผลของการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวต่อสุขภาพจิตและความฉลาด
ทางอารมณ์ ของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม. ปีที่ 7. ฉบับที่ 1.
16-24.
- ชลลดา ทองทวี. (2557). ละคร: เครื่องมือเพื่อการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงภายใน แนวจิตตปัญญาศึกษา .วารสารศิลป
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ 6. ฉบับที่ 1. 112-129.
- ณัฐวรรณ ถิระวรวิสิฐ และ นราพงษ์ จรัสศรี. (2561). การสร้างนาฏศิลป์ตามแนวคิดสัมมาทิฐิ . วารสารพุทธ
ศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ 25. ฉบับที่ 1. 33-47.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 18.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพโรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ . พิมพ์ครั้งที่ 14.
กรุงเทพมหานคร :ธณัฏฐการพิมพ์ .
- พระครูปลัดมาตุ วรรณกิจ. (2561). การศึกษาวิเคราะห์พุทธจิตวิทยาในพระไตรปิฎก. วารสารสันติศึกษา
ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ 6. (ฉบับพิเศษ). 25-34 .

- พระเทพสิทธิมนี และคณะ . (2561). วิเคราะห์หลักจิตินิยามในฐานะมนโสนานิกทางศีลธรรมสากล. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ปีที่ 14. ฉบับที่ 2). 29-42.
- พระวรศักดิ์ จนทโชโต (โมกขสุทธีวงศ์). 2554. การศึกษาจาริต ๖ กับการรับรู้ความตาย : กรณีศึกษาผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน วัดระฆังโฆสิตาราม. **วารสารพุทธปริทัศน์เพื่อการพัฒนา**. ปีที่ 3. ฉบับที่ 1. 120-133.
- พระชุมพล ฐิตธมโม (แก้วนวน). (2559). วิธีการพัฒนาจิตตามแนวกลืนในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม**. ปีที่ 16. ฉบับที่ 2. 241-250.
- พระมหาประธาน ปรีชาโณ. (2559). การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตกับกาย ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเรเน เดส์การ์ตส์. **วารสารธรรมนิทรรศน์**. ปีที่ 16. ฉบับที่ 3. 39-46.
- ชนาธิป ศรีโท. (2561). การปฏิบัติจิตภาวนาโดยใช้สติเป็นฐานตามแนวเทศนาของพระโสภณวิสุทธิคุณ (หลวงปู่บุญเพ็ง กบปโก). **วารสารแสงอีสาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน**. ปีที่ 15. ฉบับที่ 1. 89-100.
- พระเทพสิทธิมนี และคณะ . (2561). วิเคราะห์หลักจิตินิยามในฐานะมนโสนานิกทางศีลธรรมสากล. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ปีที่ 14. ฉบับที่ 2. 29-42.
- สนธิ สัตโยภาส. (2556). การใช้กระบวนวิชาจิตตปัญญาศึกษา (CONTEMPLATIVE STUDIES) หมวดวิชาศึกษาทั่วไปพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม อันพึงประสงค์แก่นักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. **วารสารพิษณุสวรรค์**. ปีที่ 9. ฉบับที่ 1. 1-9.
- พระครูปลัดมารุต วรมงคล. (2561). การศึกษาวิเคราะห์พุทธจิตวิทยาในพระไตรปิฎก. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ปีที่ 6. (ฉบับพิเศษ). 25-34 .
- พัสมณห์ คุ่มทวีพ และ ประกอบ ผู้วิบูลย์สุข. (2556). เทปเสียงสู่จิตใต้สำนึกเพื่อลดอาการนอนไม่หลับของผู้สูงอายุ การวิจัยเชิงทดลองแบบกลุ่มชนิดมีกลุ่มควบคุม. **วารสารพยาบาลทหารบก**. ปีที่ 14. ฉบับที่ 3. 59-66.
- ธนัชนพร กิตติก่อ. (2561). การขยายประสบการณ์ภายในของตัวละครด้วยวิธีปฏิบัติภาวนาทางพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา ตัวละคร นาก จาก Land & Skin: The Ballad of Nak Phra Khanong. **วารสารวิจิตรศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. ปีที่ 9. ฉบับที่ 1. 345-392.
- ธรรมศักดิ์ กาญจนบุรณ์. (2560). โลกุตตรจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท. **วารสารพุทธศาสนศึกษาศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. ปีที่ 24. ฉบับที่ 2. 37-54.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ไย่ง ศรีเวียน และคณะ. (2561). การพัฒนาแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ปีที่ 6. (ฉบับพิเศษ). 361-371.
- สร้อยญา โชติรัตน์. (2562). การวิเคราะห์รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน. ใน ตรีกุล ชำนาญ (บรรณาธิการ). **การประชุมวิชาการระดับชาติ “วิชาการล้ำนาเพื่อการศึกษา**

และพัฒนา ยุค 4.0” ครั้งที่ 1 ประจำปี 2562 (หน้า 24-36).เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา .

สร้อยญา โชติรัตน์. (2562). จากการสำรวจความคิดเห็นเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4 ด้านกายานุปัสสนาสติปัฏฐานสู่การวิเคราะห์เพื่อสร้างรูปแบบการเข้าถึงปัญญา. ใน พระสุวรรณเมธากรณ์ (บรรณาธิการ). **การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 ประจำปี 2562 “นครน่าน : นครพระพุทธศาสนา มรดกธรรมสู่ มรดกโลก** (หน้า 368-383). น่าน : วิทยาลัยสงฆ์น่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี .

สร้อยญา โชติรัตน์. (2562). รูปแบบการเข้าถึงปัญญาเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4. **รายงานผลการวิจัย**. มหาวิทยาลัยแม่โจ้ สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร. จังหวัดเชียงใหม่ .

สร้อยญา โชติรัตน์. (2558). มหาสติปัฏฐาน ๔ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยระหว่างปีพุทธศักราช 2550-2555. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (สาขาพระพุทธศาสนา). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สร้อยญา โชติรัตน์. (2561). การสังเคราะห์วรรณกรรมเรื่องมหาสติปัฏฐาน 4. **รายงานผลการวิจัย**. สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่ .

สามารถ สุขุประการ. (2561). อิทธิพลของจิตที่มีต่อวัตถุในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. ปีที่ 25. ฉบับที่ 2. 29-48.

สมสิทธิ์ อัสตรนิจ และ สุปรียส กาญจนพิศศาล. (2561). การบ่มเพาะผู้นำการเปลี่ยนแปลงรุ่นใหม่ของชุมชนแออัด-แสนคำลือ ด้วยกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงแนวคิดตปัญญาศึกษา . **วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา**. ปีที่ 26. ฉบับที่ 2 . 98-118.

สุเมธ บุญมะยา และพระมหาอดิเดช สติวโร . (2561). จิตวิทยาเชิงพุทธเพื่อพัฒนาการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์. **วารสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**. ปีที่ 17. ฉบับที่ 1. 177-187.

สุดารัตน์ รัตนเพชร และคณะ. (2559). ความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางจิตวิญญาณ สติ และความสุขตามแนวทางพุทธศาสนา . **วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. ปีที่ 8. ฉบับที่ 1 . 79-101.